

De index met merk- en fabrieksnamen van speelgoed en namen van fabrieken, komt, zeker voor verzamelaars van speelgoed, de toegankelijkheid van het boek zeer ten goede.

Marjoke Rietveld-van Wingerden

J. van Osta, *Het theater van de staat. Oranje, Windsor en de moderne monarchie* (Historische reeks; Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1998, 287 blz., f39,50, ISBN 90 284 1822 9).

De Europese monarchie verkeerde in de vorige eeuw in een permanente legitimiteitscrisis die rond 1900 uitliep op een verbluffende herrijzenis dankzij een frappante transformatie tot koningschap bij de gratie van de natie. In Groot-Brittannië en Nederland bijvoorbeeld, verloren de vorsten in de negentiende eeuw hun staatkundige macht aan ministers die politiek verantwoordelijk waren aan notabelen-parlementen; er leek voor het koningschap nog nauwelijks een reden van bestaan te zijn. Dat veranderde toen met de uitbreiding van het kiesrecht in de jaren 1880 de toekomstige massademocratie zich aandiende. De natie bestond toen niet meer alleen uit notabele censuskiezers, maar ook uit nieuwe sociale groepen. Hun vurige nationalisme en imperialisme integreerde beide elementen echter binnen de natiestaat. In die tijd van nationale zelfverheerlijking vonden het Britse en Nederlandse koningschap een nieuwe functie en bestaansrecht als nationaal symbool. In het Verenigd Koninkrijk representeerde de monarchie een vitale grote mogendheid en trots imperium. In Nederland symboliseerde Oranje de boven de partijen staande nationale eenheid van een sociaal en religieus verdeelde bevolking. In beide landen vertegenwoordigden de vorsten de veronderstelde continuïteit met het verleden in een zich snel moderniserende samenleving. Over de manier waarop zij hun symbolische, ceremoniële taken vervulden, gaat deze zaakrijke comparatieve studie.

Op basis van zijn grote belesenheid in Britse en Nederlandse literatuur en eigen onderzoek in bronnen rond het ontstaan van Koninginnedag beschrijft en analyseert Van Osta de vormen waarin de twee monarchieën ongeveer tegelijkertijd een nieuwe functie vonden. Omdat die functie nauw aansloot bij de pseudo-religie rondom de staat en neerkwam op een publiekgericht rollenspel, typeert Van Osta haar als het theater van de staat. Tegelijkertijd noemt hij haar een maatschappelijke functie van de monarchie. Dat is verwarrend. Maar het geeft wel aan hoe ingewikkeld het onderzoeksterrein wordt als staat en samenleving elkaar gaan doordringen. Van vorsten vereiste het niet alleen afstandelijk publiek ceremonieel, maar ook (naarmate de twintigste eeuw vorderde) een menselijk accent aan een van oorsprong sacrale instelling. Overigens viel de ceremoniële expansie in Groot-Brittannië en Nederland samen met een vergelijkbare optuiging van het theater van de staat in andere monarchieën. Het was circa 1900 een ware wedstrijd welke monarchie de indrukwekkendste plechtigheden organiseerde.

Met veel vertelplezier en eruditie verhaalt Van Osta hoe in Groot-Brittannië vorsten als Victoria, Edward VII, George V, VI en Elisabeth II zich met meer of minder succes van hun representatieve rol kweten. Veel hing af van hun talent voor publiek optreden — en van adviseurs met gevoel voor *public relations*. Evenals Bagehot meent hij, dat er in het koninklijk imago een evenwicht moet bestaan tussen verhevenheid en menselijkheid. Dat werd pas een probleem in deze eeuw, toen de democratische monarchie bereid was het volk tegemoet te komen door haar menselijke gezicht te beklemtonen en haar privéleven openbaar te maken via de media. Het precedent voor de opzet van de Windsors de media te gebruiken en zichzelf onbedoeld te ontluisteren, vindt Van Osta bij de koningin-moeder die in de jaren 1930 zichzelf en haar gezin als doorsnee-gezinnetje via de pers reeds trivialiseerde.

In Nederland kwam de definitieve transformatie van het koningschap met het ontstaan van Koninginnedag, gevolgd door Emma's lancering van de zichtbare, representatieve monarchie. Zij leidde echter niet tot theatrale ceremonies op weidse pleinen voor grootse paleizen. Wilhelmina's inhuldiging was vooral een volksfeest. Een royale stijl paste niet bij de Nederlandse kleinschaligheid van levenshouding en nationaal zelfbeeld. Bovendien mocht de monarchie niet veel kosten. Daarnaast had Wilhelmina er minder slag van dan Emma zich gemakkelijk in het openbaar te bewegen en kromp zij de hofceremonies sterk in tijdens de economische crisis.

Terwijl dus de Britse monarchie sommige tradities 'uitvond' (de Kerstrede, het opbaren van vorsten in Westminster Hall) en andere transformeerde (jubilea, verjaardagen, kroningen, huwelijken en begrafenissen) kwam men in Nederland niet verder dan de transformatie van de verjaardag van de soeverein tot Koninginnedag. Met dat volksfeest werd bewust de nationale verzoening van religieuze en sociale tegenstellingen nagestreefd. Het lukte maar ten dele. Van Osta zet overtuigend uiteen hoe pas na 1933, met de toeneming van het oorlogsgevaar, er een verzoening kwam tussen de (antisocialistische) Oranjeliefhebbers en hun socialistische tegenvoeters. Zo werd de Oranjemonarchie pas laat in de eeuw een nationaal symbool voor alle Nederlanders ondanks de mythe van de eeuwenoude verbondenheid van dynastie en volk.

Tegenover de idee van de 'uitvinding' van tradities door cynische aristocraten (zoals geïnterpreteerd door D. Cannadine en E. J. Hobsbawm) staat Van Osta ambivalent. Nu eens is hij er terecht kritisch over, omdat er vaak meer van transformatie dan van inventie sprake was. Dan weer gebruikt hij zelfde term en noemt hem een rake formulering. Ook meent hij dat de democratie in Engeland reeds in de jaren 1860 oprukte en in 1867 definitief de weg naar een volksdemocratie insloeg.

Dit neemt niet weg dat ik veel waardering heb voor dit originele boek dat van eruditie en zelfstandig inzicht getuigt, maar niet in een evenwichtige comparatieve studie kon resulteren — eenvoudig omdat het vergelijkingsmateriaal aan Nederlandse kant daarvoor (nog) onvoldoende is. Dat geldt voor de negentiende en helemaal voor de twintigste eeuw. Van Osta beseft echter zelf een olifant met een muis te vergelijken. Zo onderstreept zijn studie hoe onderling verschillend de twee monarchieën zijn naar schaal, vorm en inhoud.

C. A. Tamse

W. Cappers, *Vuurproef voor een grondrecht. Koninklijke vereniging voor facultatieve crematie 1874-1999* (Zutphen: Walburg pers, 1999, 336 blz., f59,50, ISBN 90 5730 034 6).

De laatste jaren lijkt in de media de aandacht voor onze omgang met sterven én de dood toe te nemen. Vreemd genoeg was er tot voor kort nog geen uitvoerige geschiedschrijving over de crematiebeweging in Nederland, terwijl tegenwoordig bijna de helft van de Nederlandse bevolking zich na het overlijden laat cremieren. Met *Vuurproef voor een grondrecht*, een gedenkboek dat verscheen naar aanleiding van het 125-jarige bestaan van de Koninklijke vereniging voor facultatieve crematie, heeft Cappers die leemte weten te vullen. In dit fraai vormgegeven en rijk geïllustreerde gedenkboek beschrijft de auteur zeer uitvoerig het ontstaan van de beweging en haar strijd om erkenning. Tevens krijgt de lezer een goed beeld van de ingrijpende mentaliteitsverandering die zich in ons land tussen 1874 en 1999 voltrok ten aanzien van de dood.

Eeuwenlang was crematie vanuit christelijk standpunt een taboe. Niet alleen zag men crematie als een heidens gebruik, maar het werd vooral ook als een aantasting van de mogelijkheid tot lichamelijke opstanding beschouwd. In de negentiende eeuw leek daarin een kentering te komen, toen voorstanders van crematie wezen op de medisch-hygiënische gevaren die van de begraaf-